

DEFEKTOLOGIJA

ČASOPIS ZA PROBLEME DEFEKTOLOGIJE

GODINA XIII

ZAGREB 1977.

BROJ 1

Dubravka Levandovski
Borka Teodorović

Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu

PRIMJENA INTERVJUA I UPITNIKA U ISPITIVANJU STAVOVA RODITELJA PREMA MENTALNO RETARDIRANOM DJETETU

U ispitivanju stavova pretežno se primjenjuju skale stavova koje se međusobno razlikuju u odnosu prema metodama njihove konstrukcije. Teškoće u mjerenju stavova sastoje se u tome što stavovi u svojoj strukturi sadrže neke elemente nesvjesnog koji se teško mogu mjeriti i analizirati objektivnim metodama. U tome i jest osnovni prigovor u primjeni različitih mjernih instrumenata u ispitivanju stavova, tj. njihova subjektivnost. Iz toga proizlazi da je mjerenje stavova neminovno indirektno, tj. stavovi se mogu mjeriti samo na osnovi reagiranja pojedinca u odnosu prema nekom predmetu, pojavi ili situaciji.

U ispitivanju stavova roditelja prema umjereno i teže mentalno retardiranoj djeci, koje je provedeno u Berlinu, DR Njemačka (Teodorović, 1975)

i stavova roditelja prema lako mentalno retardiranoj djeci u našoj zemlji, izvršene u SR Hrvatskoj (Levandovski, 1975) upotrijebljene su ove metode mjerenja stavova:

- intervju s roditeljima
- upitnik za roditelje.

1. Intervju s roditeljima

U stručnoj literaturi navode se određeni oblici ponašanja roditelja u odnosu prema svojem mentalno retardiranom djetetu koji su proizašli na temelju promatranja i rada s manjom ili većom grupom roditelja. Može se pretpostaviti da neki od oblika ponašanja, karakteristični za roditelje retardirane djece, predstavljaju određene dimenzije njihova stava prema mentalno retardiranom djetetu.*

* Ovaj je rad nastavak objavljenog u »Defektologiji«, br. 2, 1975.

* Levandovski, D. i B. Teodorović : Stavovi roditelja prema vlastitom mentalno retardiranom djetetu. Defektologija, 1975, 2, str. 56—63.

Stoga smo na osnovi studija literature i vlastitog iskustva postavili hipotezu o postojanju 15 latentnih dimenzija stava roditelja prema mentalno retardiranom djetetu:

1. potcjenjivanje sposobnosti djeteta
2. precjenjivanje sposobnosti djeteta
3. agresivnost roditelja prema djetetu
4. bijeg od djeteta
5. prezaštićivanje djeteta
6. samookrivljivanje roditelja
7. prebacivanje krivnje na drugu
8. stid roditelja
9. potištenost roditelja
10. briga roditelja za budućnost djeteta
11. socijalna izolacija roditelja
12. pomirenje s činjenicom da je dijete mentalno retardirano
13. aktivnost roditelja u odnosu prema odgoju i obrazovanju djeteta
14. težnja roditelja za stjecanje informacija iz područja mentalne retardacije
15. angažiranost roditelja u aktiviranju okoline.

Treba naglasiti da u stručnoj literaturi, dostupnoj autorima, nijedno od ovako navedenih dimenzija stava roditelja prema mentalno retardiranom djetetu nije ispitana.

1.1. Opis dimenzija stava

Potcjenjivanje sposobnosti djeteta

Pod potcjenjivanjem sposobnosti djeteta razumijevamo postavljanje takvih ciljeva i zahtjeva u odnosu prema djetetu koji nisu u skladu s njegovim sposobnostima. Oni su redovito ispod razine psihofizičkog razvoja djeteta, a odražavaju se u načinu postupanja s djetetom kao i planiranju njegove budućnosti. Intenzitet potcjenjivanja i njegova manifestacija varira u zavisnosti od niza faktora koji utječu na njegovo formiranje.

Najčešće se navode težina oštećenja djeteta, karakteristike njegova ponašanja te neupućenost i neznanje roditelja o prirodi oštećenja djeteta. Prema Galagheru (1956) potcjenjivanje sposobnosti djeteta može se smatrati jednim od oblika ponašanja roditelja koji proizlazi iz njihova negativnoga emocionalnog odnosa prema djetetu.

Precjenjivanje sposobnosti djeteta

Roditelji koji nisu shvatili svu težinu oštećenja djeteta skloni su da precjenjuju njegove sposobnosti, što rezultira u konstantnom postavljanju preteških odgojno-obrazovnih zadataka i nerealnih ciljeva u odnosu prema planiranju budućnosti djeteta. Iako precjenjivanje zapravo predstavlja suprotan pojam od potcjenjivanja i iako faktori koji se spominju kao odgovorni za javljanje takve reakcije mogu uglavnom biti isti kao i kod potcjenjivanja sposobnosti djeteta, uočeno je da se vrlo često precjenjene i potcjenjene sposobnosti djeteta mogu javljati paralelno, tj. da se međusobno ne isključuju.

Agresivnost roditelja prema djetetu

Ovaj oblik ponašanja roditelja, pod kojim smatramo strogost, netolerantnost, nestrpljivost u kontaktu roditelj-dijete, također može proizlaziti iz negativnog vrednovanja i neprihvatanja djeteta.

Shvaćanje roditelja da samo strogošću mogu kod djeteta nešto postići i da je kažnjavanje (čak i fizičko) u odgoju mentalno retardiranog djeteta prijeko potrebno, i to u većoj mjeri nego u odgoju druge djece, ukazuje na agresivnost roditelja prema vlastitom mentalno retardiranom djetetu. Čini se da je ova reakcija roditelja često povezana s drugim oblicima ponašanja koji proizlazi iz negativnog odnosa prema djetetu. Tako, na primjer, mišljenje roditelja da dijete nije sposobno da shvati njihovu naklonost i

ljubav može biti odraz naglašenog potcjenjivanja djeteta, ali isto tako i agresivnog ponašanja u odnosu prema djetetu.

Bijeg od djeteta

Ova reakcija roditelja uključuje njihove svjesne i nesvjesne tendencije da u što manjoj mjeri kontaktiraju s djetetom. Kao manifestacija negativnog vrednovanja očituje se u nastojanjima roditelja da uklone dijete iz obitelji, odnosno da sami napuste obitelj. Smještaj djeteta u instituciju i onda kada za to nema nikakvih objektivnih razloga, razvod braka čiji je uzrok nemogućnost jednog od bračnih partnera da živi zajedno s mentalno retardiranim djetetom i slično, tipični su primjeri bijega roditelja od vlastitog djeteta. Česta je reakcija da roditelji pokušavaju racionalizirati takvo ponašanje navodeći niz razloga, npr. neznanje i nesposobnost da se adekvatno brinu za dijete, prevelika psihička opterećenost drugoga bračnog partnera, nepovoljan utjecaj retardiranog djeteta na ostalu djecu u obitelji, materijalno opterećenje, itd., te će se »bijegom od djeteta« okarakterizirati samo onaj oblik ponašanja roditelja koji nije u skladu s postojećom obiteljskom situacijom. Katkad za obitelj s mentalno retardiranim djetetom smještaj djeteta u instituciju jedino je realno rješenje, npr. onda kad se jedan od bračnih partnera, osobito majka ne može zbog zdravstvenih razloga adekvatno brinuti za dijete. Isto će tako izrazito nepovoljne socijalne prilike u obitelji ili naglašeno destruktivno ponašanje mentalno retardiranog djeteta biti opravdani razlozi za njegov smještaj u instituciju. Osim veća navedenih očitih oblika »bijega od djeteta«, kod roditelja se mogu promatrati oblici ponašanja koji izravno ne upućuju na tu pojavu, ali u čijoj je osnovi ta reakcija roditelja i-pak sadržana. Primjerice prevelika ak-

tivnost roditelja na stručnom i društvenom području može uzrokovati da roditelji izbjegavaju kontakt s mentalno retardiranim djetetom. Isti je slučaj kada roditelji veliki dio slobodnog vremena posvećuju stjecaju dodatnih izvora prihoda, iako za to ne postoji stvarna potreba.

Prezaštićivanje djeteta

Pod pojmom prezaštićivanja označavaju se oblici ponašanja roditelja koji znatno ograničavaju inicijativu i samostalnost djeteta. Prezaštićivanje se očituje u naporima roditelja da umjesto djeteta sve čine i da ga zaštite od, po njihovu mišljenju, negativnih i opasnih utjecaja. Težina oštećenja djeteta u nekim situacijama stvarno zahtijeva velik angažman roditelja, pri čemu oni katkad nisu kadri da realno procjene u kojoj je mjeri pomoć djetetu stvarno potrebna. Pretjerano pružanje pomoći u nekim slučajevima rezultira zbog nedovoljne upućenosti roditelja u odgojne probleme djeteta, čime nesvjesno koči razvoj djeteta. Prenaglašena briga i bojazan za dijete mogu također proizići iz težnje roditelja da kompenziraju osjećaj vlastite krivnje zbog djeteta, dok se kadkad prezaštićivanje tumači kao rezultat prikrivenog odbijanja djeteta.

Samookrivljivanje roditelja

Osjećaj krivnje izrasta iz protivuriječnosti između socijalnog ponašanja pojedinca i društveno priznatih normi. Pri tom nije važno da li se osjećaj krivnje temelji na objektivnim činjenicama ili ne. Roditelji često navode kao uzrok oštećenja djeteta vlastitu nepažnju u postupanju s djetetom, padove djeteta do kojih nije moralo doći, bolesti djeteta kod kojih se nisu na vrijeme obratili za liječničku pomoć, nepažljivost u toku trudnoće i sl. Roditelji su isto tako skloni da krive sebe za usporan razvoj djeteta, što, s jedne strane, proizlazi zbog neshva-

ćanja stanja djeteta, a, s druge, zbog uvjerenja da bi se njihovo dijete moglo razvijati na znatno višoj razini da su se pravovremeno obratili za stručnu pomoć i da su sami više vremena posvetili odgoju i obrazovanju svog djeteta.

Isto je tako uočeno da roditelji kadšto probleme koji nastaju u braku ili obitelji pripisuju svojoj nesposobnosti da ravnomjerno posvete pažnju svim članovima obitelji, smatrajući da su previše usmjereni na mentalno retardirano dijete, što u njima izaziva osjećaj krivnje u odnosu prema drugim članovima obitelji.

Prebacivanje krivnje na druge osobe

Prebacivanje osjećaja krivnje roditelja na druge osobe predstavlja takvu psihološku reakciju kojom se odgovornost za nastajanje mentalne retardacije, usporen psihofizički razvoj djeteta, probleme koji su vezani uz obiteljsku situaciju, vlastite neuspjehe na profesionalnom, pasivnost roditelja na društvenom području i sl., prebacuje na dijete, članove obitelji, kao i na osobe izvan obiteljskog kruga, većinom liječnike, pedagoge, ili čak društvo u cjelini. Naravno, da takva reakcija roditelja ne mora proizlaziti iz objektivnih činjenica. v

Stid roditelja

Pojavu stida možemo također smatrati jednom socijalno uvjetovanom reakcijom, koja proizlazi iz osjećaja roditelja da njihovo mentalno retardirano dijete, kao ni oni sami, ne ispunjavaju određene društvene norme. Takva je reakcija većinom iracionalna po svojoj prirodi, ali može biti znatno podržavana neadekvatnim reagiranjem okoline. Činjenica da se dijete po svojem ponašanju, sposobnostima i, možda, po svom fizičkom izgledu razlikuje od druge djece, neminovno uvjetuje određene reakcije uže i šire okoline u odnosu prema djetetu, a gd-

jekad i prema roditeljima. Te reakcije, i onda kada nisu negativno usmjerene, roditelji smatraju neadekvatnim, i one kod njih izazivaju osjećaj stida, osobito onda ako roditelji sami još nisu stekli realan stav u odnosu prema svojem djetetu. Stid je tijesno povezan s osjećajem krivnje i često dovodi do socijalne izolacije roditelja.

Potištenost roditelja

Pojavu potištenosti smatramo prirodnim psihološkom reakcijom roditelja mentalno retardiranog djeteta, koja može biti uvjetovana nizom faktora. Ona se može javiti u vrijeme konfrontiranja roditelja s činjenicom da je njihovo dijete mentalno retardirano, pri čemu često dolazi do očitovanja intenzivnih emocionalnih reakcija roditelja, npr.: šok, razočaranje, strah, tuga i dr. U procesu postepenog mirenja roditelja s postojećom situacijom i zauzimanjem realnijeg stava roditelja u odnosu prema ograničenim sposobnostima djeteta, smanjuje se intenzitet početnih osjećaja. Određenu potištenost roditelja čini se da ostaje trajnije prisutna i možemo je smatrati razumljivom ako uzmemo u obzir teškoće djeteta i zabrinutost roditelja za njegovu budućnost. Težina oštećenja djeteta, karakteristike ličnosti roditelja, obiteljska situacija, samo su neki od faktora koji mogu izazvati osjećaj potištenosti roditelja i utjecati na njezin intenzitet.

Briga za budućnost djeteta

Zabrinutost roditelja za budućnost svoga mentalno retardiranog djeteta isto tako možemo smatrati trajnijom i relativno opravdanom reakcijom roditelja. Spoznaja roditelja da će zbog ograničenih sposobnosti djeteta biti otežan proces njegove integracije u društvenu zajednicu izaziva u njima osjećaj zabrinutosti. Posebice roditelje muči problem što će biti s djetetom kad se oni više ne budu mogli brinu-

ti za njega, poglavito nakon njihove smrti. Intenzitet te brige za budućnost djeteta zasigurno ovisi o težini oštećenja, kao i o uvjetima društva da osigura egzistenciju mentalno retardirane osobe. Sadašnji stupanj razvoja društva samo djelomično rješava neke od ključnih problema mentalno retardiranih osoba, kao što su, između ostalog, uvjeti stanovanja, profesionalno osposobljavanje i zapošljavanje. Može se, međutim, pretpostaviti da će usporedo s traženjem adekvatnih rješenja od strane društva zabrinutost roditelja za budućnost djeteta rezultirati u njihovoj poduzetnosti u podržavanju i unapređivanju pozitivnih društvenih nastojanja u odnosu prema problemima mentalne retardacije.

Socijalna izolacija roditelja

Pod socijalnom izolacijom razumijevamo tendenciju roditelja da se povlače iz društvenog života i ograniče svoje kontakte s okolinom na najmanje moguću mjeru. Socijalna izolacija vjerojatno je povezana s osjećanjem krivnje i stida, a na nju isto tako mogu utjecati i neke osobine ličnosti roditelja. Uočeno je da roditelji ograničenije socijalnih kontakata opravdavaju pomanjkanjem slobodnog vremena, strahom da prisutnost djeteta smeta drugim osobama, ili pak pomanjkanjem interesa za takve kontakte. Katkad roditelji iskreno priznaju da izbjegavaju nova poznanstva zato što nerado govore o svom mentalno retardiranom djetetu. Oni se dobro osjećaju samo među ljudima koji poznaju njihove probleme i među onima za koje su uvjereni da će ih razumijeti; ponajčešće su takve osobe roditelji koji imaju mentalno retardiranu djecu. Socijalna izolacija roditelja može rezultirati i zbog njihova nerealnog stava prema djetetu i shvaćanja da je tu riječ o njihovom osobnom problemu s kojim se moraju pomiriti i za koji okolina nema razumijevanja.

Pomirenje s činjenicom da je dijete mentalno retardirano

Ova reakcija roditelja pretpostavlja realan odnos roditelja prema svojem djetetu. Roditelji moraju spoznati ograničene sposobnosti djeteta, specifičnosti njegova razvoja kao i mogućnosti odgojno-obrazovnog procesa kako bi bili kadri da djetetu u toku rehabilitacijskog tretmana pruže što stimulativnije uvjete za njegovo napredovanje. Pomirenje s činjenicom da je dijete mentalno retardirano ni u kojem slučaju ne znači rezignaciju roditelja, već se odnosi na stvarno shvaćanje situacije i prihvaćanje djeteta onakvim kakvo jest. To, nadalje, ukazuje na nastojanje roditelja da djetetu osigura najbolje uvete razvoja kako u tako i izvan obitelji, a da pri tome ne zanemaruju druge obiteljske, profesionalne i društvene obaveze. Taj proces prilagođavanja roditelja je manje ili više dugotrajan i u znatnoj je mjeri pod utjecajem osobina ličnosti mentalno retardiranog djeteta, osobina ličnosti roditelja, obiteljskih prilika kao i drugih društvenih činilaca.

Aktivnost roditelja u odnosu prema odgoju i obrazovanju djeteta

Aktivna komponenta stava roditelja prema mentalno retardiranom djetetu mora se pokazati i u aktivnosti roditelja u odnosu prema odgoju i obrazovanju djeteta. Ta djelatnost roditelja bit će uvelike određena društvenim odnosima. Ulogu obitelji u procesu odgoja i obrazovanja svakog djeteta definira društvo. Postoji, međutim, određeni broj roditelja koji su skloni da svu odgovornost za odgoj i obrazovanje prebacuju na društvenu zajednicu. Kad je riječ o roditeljima mentalno retardiranog djeteta, onda takav stav roditelja pokazuje da oni nisu uspjeli razviti realan stav prema djetetu i nisu uvidjeli bitno značenje i obavezu obitelji u razvojnom procesu djeteta.

Težnja roditelja za stjecanjem informacija iz područja mentalne retardacije

Težnja roditelja za stjecanjem znanja i informacija iz područja mentalne retardacije tretiramo također kao aktivnu komponentu roditelja prema mentalno retardiranom djetetu. Shvaćanje ozbiljnosti i složenosti problema, koji se odnose na mentalno retardirano dijete, zabrinutost za njegovu budućnost, sili roditelje da traže putove i načine kako da djetetu pomognu i unaprijede njegov razvoj. Većina roditelja traži savjete i upute od stručnjaka različitih profila. Broj liječnika, pedagoga, psihologa i dr. kojima se obraćaju redovito prelazi stvarne potrebe. Informacije koje roditelji na ovaj način dobivaju često su protivuriječne i ne pridonose dovoljno formiranju adekvatnog odnosa roditelja prema djetetu. Drugi izvori informacija odnose se na sredstva javnog informiranja (predavanja, radio-emisije, TV prijenosi), praćenje stručne literature i dr.

Nema dvojbe da će oni roditelji koji više znaju o uzrocima mentalne retardacije, mogućnostima tretmana, lakše prihvatiti i rješavati vlastite probleme koji nastaju u vezi s mentalno retardiranim djetetom (osjećaj krivnje i stida, potcjenjivanje i precjenjivanje sposobnosti djeteta). Stoga smatramo da ta aktivna komponenta stava ima veliko značenje na cjelokupni stav prema mentalno retardiranom djetetu.

Angažiranost roditelja u aktiviranju okoline

Valja naglasiti da smo i u odnosu prema ovoj dimenziji željeli zahvatiti aktivnu komponentu stava roditelja prema mentalno retardiranom djetetu. Angažiranost roditelja u odnosu prema aktiviranju okoline u rješavanju problema mentalne retardacije u velikoj mjeri društveno uvjetovana.

Tamo gdje se društvenom inicijativom planira i ostvaruje odgoj i obrazovanje, profesionalno osposobljavanje i zapošljavanje mentalno retardiranih osoba, ne postoji tako naglašena potreba za angažiranošću roditelja. Treba, međutim, istaći da je aktivnost roditelja prijeko potrebna u traženju rješenja na području mentalne retardacije, jer time roditelji potpomažu cjelokupno društvo u njegovim nastojanjima, a ujedno uviđaju da mentalne retardacije nije samo i jedino njihov problem. Oni se zalažu za informiranje javnosti i rješavanje ove problematike u mnogo većoj mjeri, a istodobno spoznavaju da mentalna retardacija ima šire društveno značenje.

1.2. Opis i primjena intervjua

Za voditelje intervjua je izrađena opširna uputa u kojoj je definirano navedenih 15 hipotetskih dimenzija stava i ujedno dat okviran sadržaj razgovora na osnovi kojeg je izvršena procjena.

Svaka od navedenih dimenzija stava procjenjena je na osnovi intervjua s roditeljima. Procjena je izvršena bodovanjem od 1 do 5 bodova, pri čemu je 1 bod dodijeljen onda kad je procjenjivač stekao dojam da je određena dimenzija stava pozitivna, a 5 bodova kad je dobiven suprotan dojam.

Procjena stava i kratki opis intervjua uslijedili su neposredno nakon provedenog intervjua, na posebnim formularima. Za vrijeme trajanja intervjua nastojalo se da se ništa ne bilježi, jer bi to moglo znatno utjecati na spontanost odgovora roditelja.

Razgovor je vođen odvojeno s ocem i majkom, svaki u prosjeku od 45 minuta. Svrha odvojenog razgovora je da se izbjegne direktni utjecaj između roditelja i da se postigne što veća spontanost i iskrenost u odgovorima is-

pitanika. Predviđeno je da se razgovor uvijek vodi u prisutnosti dvaju ocjenjivača, jednog u ulozi intervjuista, a drugog promatrača, kako bi se postigla veća objektivnost procjene. Uvjeti pod kojima se intervju vodio bili su za sve ispitanike podjednaki. Smatrali smo da će biti najpogodnije da se razgovor vodi u stanu ispitanika u unaprijed dogovoreno vrijeme, i bez prisutnosti bilo kojeg drugog člana obitelji. Na taj način željela se stvoriti atmosfera povjerenja između ispitivača i roditelja, a osim toga ispitivač je imao mogućnost da stekne niz dodatnih informacija koje se odnose na uvjete i način života u obitelji.

U ispitivanju koje je provedeno na populaciji roditelja umjereno i teže mentalno retardirane djece izvršena je i procjena dimenzije stava koja je formirana kao aktivnost roditelja u odnosu prema odgoju i obrazovanju djeteta. U tu je svrhu defektologu u dnevnom centru postavljeno ovo pitanje: Kako ocjenjujete aktivnost roditelja u odnosu prema odgoju i obrazovanju njihova djeteta? Na osnovi vlastitog iskustva u suradnji s roditeljima defektolog je izvršio vrednovanje tog oblika ponašanja roditelja na skali od 5 mogućnosti odgovora.

2. Upitnik za ispitivanje stavova roditelja*

Upitnik za ispitivanje stavova roditelja prema mentalno retardiranom djetetu izrađen je prema skali Likertovog tipa. Procjenom sudaca izdvojeno je od većeg broja itema, njih 53, za koje se smatralo da najbolje određuju 15 prije definiranih dimenzija stava. Pri tome se vodila briga da za svaku dimenziju postoje najmanje dva itema. Svaki item vrednovan je

bodovima od 1 do 5, jer se pretpostavljalo da će se na taj način postići zadovoljavajuće diskriminiranje odgovora. Vrijednost od jednog boda pripisivala se uvijek pozitivnom, a vrijednost od pet bodova negativnom smjeru odgovora, bez obzira je li pitanje bilo formulirano u pozitivnom ili negativnom smjeru. Prema tome, jednom su ove vrijednosti označavale potpuno slaganje, a u drugom slučaju potpuno neslaganje s postavljenom tvrdnjom, ovisno o formulaciji.

Upitnik je promatran kao cjelina, pod pretpostavkom da će dalji postupak faktorske analize pokazati to koje od hipotetski postavljenih dimenzija stava roditelja ovaj mjerni instrument stvarno sadrži.

Upitnik je primijenjen u preliminarnom ispitivanju na grupi od 40 roditelja mentalno retardirane djece, koja nije uključena u orginilno ispitivanje. Svrha ovog predispitivanja bila je da se utvrdi je li informacija pojedinih tvrdnji dovoljno precizna i za roditelje razumljiva.

Roditelji su upitnik ispunili u grupi svaki zasebno. Kako bi se povećala vjerojatnost iskrenosti odgovora, od roditelja se nije zahtijevao potpis na formularu, već su personalije izvedene naknadno. Ispitivač je objasnio svrhu i način ispunjavanja upitnika i nakon podjele formulara davao je, prema potrebi, dodatna individualna objašnjenja.

Upitnik u komparaciji s intervjuom ima određene prednosti, koje bi se mogle na ovaj način opisati:

— smatra se da je primjena upitnika vremenski ekonomičnija, jer može istovremeno obuhvatiti veće grupe subjekata;

— s obzirom na mogućnost obuhvaćanja većeg broja ispitanika istovremeno, izjednačeni su i uvjeti provođenja ispitivanja;

* Upitnik su konstruirali Kovačević, Levandovski, Paver, Teodorović, 1972.

— kako su pitanja i mogućnosti odgovora u upitniku točno fiksirani, pouzdanost rezultata ovisit će o kvaliteti upitnika, tj. u kojoj mjeri formulirane tvrdnje određuju pojedine dimenzije stava, kao i o iskrenosti odgovora ispitanika, a ne o subjektivnoj procjeni intervjuista;

— u primjeni upitnika s obzirom da se ispunjava u grupi, u većoj mjeri je otklonjen efekt direktnog utjecaja intervjuista na ispitanika;

— anonimnost, koja bez sumnje utječe na iskrenost odgovora, ima posebno značenje upravo tamo gdje je riječ o vrlo emocionalno obojenim i intimnijim sadržajima.

U većini istraživanja napodručju socijalne psihologije, koja se provode u socijalističkim zemljama, primjenjuje se metoda upitnika zato što ona daje objektivnije, a time i vrednije rezultate. Intervju u usporedbi s upitnikom ima tako određene prednosti, koje su nam se činile važnim u okviru provođenja naših ispitivanja. Doživljavanje roditelja, tj. emocionalno reagiranje roditelja u odnosu prema mentalno retardiranom djetetu predstavlja problem koji ih direktno vrlo često pogada.

Iskustvo je pokazalo da roditelji osjećaju da nisu dovoljno shvaćeni od svoje okolne. Njihov odnos prema oštećenom djetetu u nekim je situacijama u protivuriječnosti sa socijalnim očekivanjima. To će zacjeliti imati utjecaja i na to da će roditelji u svojim odgovorima u upitniku, unatoč anonimnosti, više izražavati mišljenje koje se od njih očekuje, za razliku od svoga vlastitog. Nasuprot tome, intervjuist, koji s roditeljima razgovara o njihovim problemima, više ispunjava očekivanja roditelja s obzirom na interes i brigu okoline za probleme njihova djeteta. Roditelji imaju osjećaj da se za njih nešto čini, a ne, kao što to može biti pri ispunjavanju upitnika, da se od njih samo nešto zahtjeva.

Može se, dakle, pretpostaviti da razgovor »u četiri oka« daje bolje mogućnosti ispitivaču da usmjeri razgovor, pogotovu onda kada uspije stvoriti atmosferu obostranog povjerenja. Promatranje emocionalnih reakcija roditelja pridonosi boljoj procjeni stava od strane ispitivača.

Nadalje, kao značajnu prednost intervjua možemo smatrati i lakše otklanjanje teškoća u razumijevanju postavljenih pitanja što osobito dolazi do izražaja onda kad je obrazovni stupanj ispitanika različit. Intervjuist je u mogućnosti da prilagodi svoje zahtjeve u skladu s postojećom situacijom, što u primjeni upitnika nije moguće.

Ukoliko je područje koje je predmet istraživanja tako opširno, kao što je to slučaj u ispitivanju stavova roditelja prema vlastitom mentalno retardiranom djetetu, trebat će izraditi relativno opširan upitnik. To se, međutim, može smatrati i njegovom nedostatkom, jer se pritom zahtijeva znatan napor i koncentracija ispitanika. Sve navodne prednosti intervjua ne isključuju nedostatke te metode. Rezultati ispitivanja temelje se na subjektivnoj procjeni intervjuista, koji osim toga može potpasti pod utjecaj vlastitih predrasuda i uvjerenja, kao i emocionalnih reakcija roditelja.

Iwanowa i Assejew (1974, str. 199) naglašavaju »da znanstvena vrijednost ove ili one metode ne može biti apstraktno procijenjena. Ne postoji dobra ili loša metoda sama po sebi, što naročito vrijedi za psihologiju, već samo njena adekvatna ili neadekvatna primjena«.

Na osnovi ovih razmatranja i činjenice da se na području ispitivanja stavova roditelja prema mentalno retardiranom djetetu, koliko je nama poznato, nisu izvršila komparativna istraživanja u primjeni upitnika i intervjua, odlučili smo se za obje metode u našim ispitivanjima. Očekivali

smo da ćemo dobiti pouzdanije rezultate i da ćemo biti u mogućnosti da ili drugu metodu preporučimo kao adekvatniju u daljim, sličnim ispitivanjima.

3. Zaključak

Na osnovi dobivenih rezultata u ispitivanjima stavova roditelja prema njihovoj mentalno retardiranoj djeci (Levandovski, 1975; Teodorović, 1975) može se zaključiti da je za dalja slična ispitivanja primjena metode upitnika adekvatnija.

U primjeni upitnika za ispitivanje stavova roditelja prema mentalno retardiranom djetetu u oba ispitivanja dobiveno je oko 50% ukupne količine valjane varijance za 53 varijable koje su primijenjene u ispitivanju. Za velik dio neobješnenog dijela varijance ne znamo može li se objasniti nekim drugim faktorima uz primjenu većeg broja novih varijabli ili je to oznaka specifičnosti mjernog instrumenta. Ovaj postotak zajedničke varijance veći je od postotka koji je dobiven u primjeni drugog mjernog instrumenta — intervjua s roditeljima, u odnosu prema oba ispitivanja. Tako u ispitivanju roditelja učenika specijalnih škola za lako mentalno retardirane svih 15 varijabli koje su obuhvaćene intervjuom čine svega oko 21% zajedničke varijance, za razliku od rezultata u ispitivanju roditelja umjereno i teže mentalno retardirane djece, gdje postotak zajedničke varijance iznosi oko 37%. Iako je i ovdje riječ o minimalnoj količini zajedničke varijance, koja je dobivena na osnovi inverznih dijagonalnih vrijednosti inverzne korelacijske matrice, taj postotak je vrlo nizak.

Možemo pretpostaviti da tako širok segment prostora stavova nije dovoljno pokriven sa svega 15 varijabli. To znači da bi u budućim ispitivanjima

stavova roditelja prema vlastitom mentalno retardiranom djetetu vjerovatno trebalo izostaviti ovako primjenjenu metodu intervjua ili je upotpuniti s mnogo više varijabli koje bi pridonijele procjeni većeg broja oblika ponašanja roditelja. Nužno je međutim napomenuti da bi procjenjivanje mnogo većeg broja oblika ponašanja otežalo način ispitivanja. Razlog tome je ponajprije u postavljanju prevelikih zahtjeva ispitivačima, koji, kao što je prethodno istaknuto, vrše procjene stavova roditelja nakon intervjua s roditeljima. Prevelik broj reakcija i odgovora roditelja doveo bi do teškoće u registriranju podataka, tim više što bi snimanje ili bilježenje odgovora roditelja nepovoljno djelovalo na njihovu iskrenost i spontanost, osobito u pitanjima koja se odnose na područje intimnog doživljavanja roditelja. Nadalje, provođenje intervjua vremenski dulje traje te je i njegova neekonomičnost u primjeni jedan od razloga za istostavljanje ove metode u daljim ispitivanjima.

Treba, međutim, naglasiti da se u primjeni upitnika u ispitivanju roditelja učenika specijalnih osnovnih škola javljaju određene specifičnosti, koje se prije svega odnose na nisku obrazovnu razinu ispitanika. Pokazalo se da veći broj roditelja ne može samostalno ispuniti upitnik, pa pružena pomoć ispitanika uzrokuje to da se ispunjavanje upitnika praktično pretvara u razgovor s ispitanikom. Na taj se način znatno gube neke od navedenih prednosti upitnika. Smanjuje se njegova ekonomičnost, anonimnost nije više prisutna, a isto tako dolazi i do mnogo većeg međusobnog utjecaja ispitanik — ispitivač, čime se umanjuje i objektivnost mjernog instrumenta. Unatoč tome, zbog povoljnijih rezultata dobivenih primjenom upitnika, ovaj instrument preporučujemo i u daljim ispitivanjima stavova roditelja prema lako mentalno retardiranoj djeci.

LITERATURA

1. Gallagher, J. J.: Rejecting Parents. *Exceptional Children*, 1956, 22, str. 273—276.
2. Iwanowa, I. I. i V. G. Assejew: *Methodologie und Methoden der psychologischen Forschung u: Schorochowa, E. W. Psychologie*. VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften. Berlin, 1974.
3. Kreč, D. i dr.: Pojedinač u društvu. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Srbije. Beograd, 1972.
4. Levandovski, D.: Stavovi roditelja prema mentalno retardiranom djetetu — polazniku specijalne osnovne škole u odnosu na neke socijalno-psihološke karakteristike porodice. Magistarski rad. Zagreb, 1975.
5. Levandovski, D. i B. Teodorović: Stavovi roditelja prema vlastitom mentalno retardiranom djetetu. *Defektologija*, 1975, 2, str. 56—63.
6. Supek, R.: Ispitivanje javnog mnijenja. »Naprijed«, Zagreb, 1968.
7. Teodorović, B.: *Die Einstellung von Eltern zum eigenen schwerschwachsinnigen Kind*. Doktorska disertacija. Berlin, 1975.
8. Triandis, H. C.: *Attitude and Attitude Change*. John Wiley & Sons, INC. London, 1971.

Zusammenfassung

In der Untersuchung von Einstellungen der Eltern zum eigenen schwachsinnigen Kind wurden zwei Instrumente benutzt: die verbale Exploration und das Interview. Es werden neben der Beschreibung auch die Anwendung beider Instrumente dargelegt. Obwohl bei beiden Instrumenten sowohl positive als auch negative Merkmale festgestellt werden konnten, wird die Anwendung des Interviews bei weiteren ähnlichen Untersuchungen anempfohlen.